

5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

5.1. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО» В 5–6 КЛАСІ

5.1.1. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ЗМІСТУ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»

Пометун Олена Іванівна

доктор педагогічних наук, професор

За модельною навчальною програмою (далі – МНП) інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство»¹ для 5–6 класу належить до адаптаційного циклу базової середньої освіти, що визначає його місце в системі шкільної громадянської та історичної освіти і поміж інших навчальних предметів і курсів та закладає основи подальшого вивчення їх у межах освітньої галузі в 7–9 класах.

У п'ятому класі курс має пропедевтичний (вступний) характер, що визначає принципи добору змісту та стилістичні особливості його подачі. Як відомо, під пропедевтикою (від давньогрецького – попередньо навчаю, готую) розуміють скорочений систематизований виклад будь-якої науки, тобто підготовчий, вступний курс у будь-яку науку, що передує їй більш глибокому і детальному вивченню.

Пропедевтичний характер курсу 5 класу визначає принципи добору змісту та стилістичні особливості його подачі відповідно до МНП, розроблення якої пов'язано із переходом до Державного стандарту базової середньої освіти 2020 р. (далі – ДСБСО), а саме:

- історичні події та явища, життєдіяльність людей подані фрагментарно, скорочено;
- основна увага зосереджена на формуванні в учнів початкових уявлень про минуле й сьогодення, елементарних умінь роботи з різноманітними джерелами;
- добір запропонованих історичних фактів, подій, персонажів тощо збалансовано як з погляду співвідношення всесвітньої, національної й регіональної історії, так і полікультурності, багатоперспективності минулого й сьогодення;
- логіка розгортання курсу, як і відібрані сюжети змісту, орієнтовані на розвиток інтересу учнів до курсу й мотивації до його вивчення.

Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10–11 років, в учнів мають бути сформовані первинні поняття та уявлення про розвиток, предмет вивчення і суспільну роль

¹ Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf>

історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому. Вони мають також опанувати на початковому рівні (уміти оперувати) значною кількістю історичних понять і термінів. Зрозуміло, що успішність учнів у навчанні історії може бути досягнуто за умови опанування ними вміннями і навичками опрацювання навчального історичного матеріалу, тому саме це є предметом спеціального відпрацювання на уроках курсу. Передбачається також ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, як писемними, так і візуальними та речовими, а також пам'ятки культури, що формують навколишнє історичне середовище.

Розділи курсу, пропоновані для 5 класу, дають учням змогу послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові вміння, ставлення, що формують основу їхньої подальшої громадянської та історичної освіти. Історичний та громадянсько-научний складники тісно переплетені в навчальному матеріалі.

Відповідно до програми, курс складається з п'яти розділів. Зміст першого розділу курсу «Історичний час і простір» містить спочатку поняття про історію як науку, її предмет – історичні події, явища, життя та діяльність історичних діячів, працю вчених-істориків – творців історії. Далі розкриваються і опрацьовуються учнями поняття про час, одиниці вимірювання історичного часу (рік, століття), уявлення про послідовність і тривалість подій у часі (раніше, пізніше, наскільки), співвідношення року і століття. Потім передбачається їхнє знайомство з історичним простором та історичною картою (території і кордони держав, розташування міст, місць битв й ін.). Тут містяться первинні відомості із спеціальних історичних дисциплін: відомості з історичної географії, топоніміки, етнографії й ін.

Другий розділ курсу «Джерела інформації. Історичні джерела» відповідає викликам сучасного інформаційного суспільства, надаючи учням первинні уявлення щодо історичних та суспільствознавчих джерел і початкові вміння роботи з ними. Інтегрований підхід до змісту дає змогу формувати в учнів цілісні уявлення про типи, види, зміст, особливості джерел, якими послуговуються нині всі науки про суспільство.

Якщо перший розділ відповідає на запитання «коли», «де» і «як вивчається», то третій – «що саме вивчається». Третій розділ курсу «Мандрівки у минуле України» ґрунтовніше ознайомлює учнів із предметом історичної науки: історичними подіями, явищами та діяльністю історичних діячів. Щоб продовжити формування у дітей хронологічно-просторових та інформаційно-пошукових уявлень і вмінь, кожна із названих сфер розкривається на матеріалі української історії в хронологічній послідовності та на прикладах історії різних регіонів України. Так, у третьому розділі висвітлюються такі теми:

- Русь-Україна і Галицько-Волинська держава. Княгиня Ольга, король Данило.
- Українське козацтво у битвах і походах. Петро Конашевич-Сагайдачний.
- Українська революція 1917–1920 рр. Михайло Грушевський. Євген Петрушевич.
- Голодомор в пам'ятниках України і світу.
- Україна в роки Другої світової війни (1939–1945).
- Утворення держави Україна. Віхи становлення української державності. В'ячеслав Чорновіл.

Захист української державності.

Матеріал розділу, що охоплює основні віхи української історії, яскраві епізоди і діяльність видатних постатей, уперше розгортає перед учнями ретроспективу минулого нашої Батьківщини і дає змогу створити в них первинні уявлення як про деякі основні події й постаті вітчизняної історії, так і про їхнє значення. Дослідження цих подій породжує в учнів почуття свого колективного минулого, розуміння того, що події минулого зробили українців тим народом, яким ми є. Це сприяє розвитку в них емпатії, гордості за українську націю, патріотизму через вивчення історичного досвіду предків, сприяє формуванню української національної та громадянської ідентичностей, що є вкрай важливим нині. Кожний із названих вище історичних сюжетів є окремим фрагментом, окремою історією: про свободу та рівність, несправедливість і боротьбу, втрати та досягнення, а

також мужність і триумф. Через ці різноманітні історії учні починають розбудовувати особисті цінності, які керують їхнім підходом до життя та стосунків з іншими.

У кожній із названих тем також послідовно розкривається і роль людини в історії: окремих історичних осіб, груп людей і народів. Розділ завершує навчальний проєкт, який сприяє усвідомленню учнями свого власного місця в історіях своїх сімей, громад і нації.

Розділ 4 «Історія навколо нас» має на меті виокремити деякі важливі соціально-економічні та соціокультурні явища суспільного життя й показати, як вони в історії виникли, як розвивались, якими є зараз і якими можуть постати в майбутньому, тобто акцентувати увагу учнів на змінах як постійному явищі в житті людства. Матеріал розділу зосереджений також на багатоаспектності суспільного життя, де співіснують економіка і культура, релігія і освіта, подорожі, відкриття, реформи, винаходи науки і техніки, господарське життя, побут і традиції різних верств населення тощо.

Розділ 5 «Розмаїття України» представляє етнічне, релігійне, культурне та інше розмаїття України і світу в минулому і сьогоденні та співіснування різних культур. Ця ідея розкривається через знайомство учнів із видатними культурно-духовними історичними пам'яткам України, серед яких Софійський собор, Києво-Печерська лавра, Генуезька та Кам'янець-Подільська фортеці, Бахчисарайський та Маріїнський палаці, «Софіївка» в Умані і заповідник «Качанівка» на Чернігівщині та ін. Одночасно матеріал розділу передбачає опанування учнями відповідною системою первинних культурно-історичних понять, серед яких: храми, святі місця, замки, фортеці, палаці, заповідники, парки і сади. Як і у попередніх розділах, опрацювання навчального матеріалу має продовжувати формування хронологічних, просторових, логічних, інформаційних та аксіологічних знань і умінь учнів.

У шостому класі продовжується і поглиблюється опрацювання учнями основних понять освітньої галузі, що створюють цілісну картину буття людського суспільства в минулому і сучасності. Історичну частину курсу складає матеріал з історії стародавнього світу, важливий для формування основ розуміння історії людства, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, а в ширшому значенні – основ загальної культури здобувачів освіти. Задля посилення наступності у викладі матеріалу, послідовного розкриття концептуальних положень та внутрішніх логічних зв'язків у програмі використовується нова послідовність/система викладу навчального матеріалу на основі проблемно-тематичного принципу.

Матеріал викладено за послідовністю зміни в історичному процесі основних цивілізацій Стародавнього світу. Авторами програми відібрано для розгляду ті цивілізації, які, з одного боку як найяскравіше презентують основні тогочасні досягнення людства в різних сферах, з іншого – відрізняються між собою особливостями способу життя людей і суспільних відносин. Це, зокрема, Єгипет, Вавилон, Фінікія, Китай, Індія, Греція, Рим. Як і в 5 класі, історичний процес подано через безперервні поступові зміни в житті людини і суспільства, що обумовлені різноманітними чинниками. Це дає змогу постійно тримати у полі зору учнів зв'язок минулого і сьогодення. В усіх періодах історії Стародавнього світу також представлено Україну в контексті розвитку всесвітнього історичного процесу та змін, які відбувались на історичних теренах нашої держави.

Проблемно-тематичний підхід дає змогу розглядати названі цивілізації за одним планом/підходом, який передбачає дослідження учнями таких питань:

- Взаємодія людини і природи. Спосіб життя населення. Сталий розвиток для сьогодення і майбутнього.
- Організація життя суспільства. Спільноти. Відносини в суспільстві.
- Держава, влада, право і закон в минулому і сьогоденні.
- Духовний світ людини. Культура.

Цей підхід відкриває широкі можливості не лише для інтеграції історичного і громадянсько-нашого змісту, а й для організації різноманітної дослідницької діяльності учнів, зокрема на вищих

рівнях мисленнєвої діяльності (за таксономією Б. Блума та ін.): порівняння, аналізу, узагальнення, створення тощо. Послідовне опанування основних понять, пов'язаних із розвитком і зміною цивілізацій в історії людства, уможлиблює поступове ускладнення навчального матеріалу, деталізацію подій і явищ, більш глибоке розуміння учнями зв'язків між ними: причинно-наслідкових, хронологічних, просторових і тенденцій суспільного розвитку.

Досягнення учнями планованих МНП результатів опанування курсу забезпечує достатній рівень знань і вмінь з історії та сприятиме їхньому легкому переходу до предметного навчання історії в 7–9 класах та профільній школі.

5.1.2. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ГРОМАДЯНОЗНАВЧОГО ЗМІСТУ

У МОДЕЛЬНІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ПРОГРАМІ Й ПІДРУЧНИКАХ

«ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО.

5–6 КЛАСИ (ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)»

Ремех Тетяна Олексіївна

кандидат педагогічних наук, старший дослідник

Розглянемо особливості подання громадянознавчого змісту в МНП курсу «Досліджуємо історію і суспільство для 5–6 класу закладів загальної середньої освіти (автори О.І. Пометун, Т.О. Ремех, Ю.Б. Малієнко, П.В. Мороз). Назва та зміст МНП вказує, що це інтегрований курс, а програмі положення свідчить, що курс інтегрує історію України, всесвітню історію та громадянську освіту.

У МНП зазначено пріоритетні психолого-дидактичні характеристики інтегрованого курсу та особливості освітнього процесу, врахування яких дає змогу досягти обов'язкових загальних і конкретних результатів навчання учнів. Серед цих пріоритетів такі: «побудова змісту на основі міжпредметної, внутрішньогалузевої і міжгалузевої інтеграції; розкриття, конкретизація громадянознавчого змісту програми на прикладах конкретного історичного матеріалу, що не лише збагачує та урізноманітнює матеріал, а й дає змогу учню цілісно подивитись на людину і суспільство у послідовному розвитку – в минулому, сьогоденні і майбутньому; інтеграція як основа досягнення очікуваних результатів відбувається не лише через зміст, а й види діяльності учнів» та ін.

Підкреслимо, що підходи до реалізації вказаних вище положень різняться в 5 та 6 класі. При цьому спільним є те, що інтеграція відбувається навколо наскрізних для історії і громадянської освіти понять і вмінь.

У 5 класі, де курс має пропедевтичний (вступний) характер, історичний та громадянознавчий складники тісно переплетені у навчальному матеріалі, а включені у зміст програми історичні події, персонажі, громадянознавчі поняття тощо збалансовані як з погляду загальної/регіональної історії та сучасного життя суспільства, так і полікультурності, багатоперспективності минулого й сьогодення.

Означені програмові положення знайшли своє відображення в підручнику інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5 класу (автори: О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех), створеного за названою вище МНП. Зі змісту та методичного апарата підручника видно, що громадянознавчі знання включені в зміст тем двома основними способами (таблиця 1).